

www.ketab.ir

منوچهر طیب
عکس: اخفشبنی، منوچهر طیب
همراه باد در دل تنهایی
کوپر

انتشارات کتاب خورشید

همراه باد در دل تنهایی کویر

منوچهر طیب

عکس: اسعد نقشبندی، منوچهر طیب

سرور استار / زهرا تعمیدی • مشاوران مجموعه / فرید توفیق، فاطمه تعمیدی
بازبینی نهایی / محمدرضا پیرانی • طراحی و اجرا / جواد حلیمی، الناز اسحقی • خط نستعلیق / هادی لباف
تهیه نقشه / سعید قی • ویرایش عکس / سیاوش نقشبندی • لیتوگرافی / فرآیند گویا
ناظر چاپ / علی اعراس • چاپ / نقش رنگ پنجم • صحافی / علی • شمارگان / ۲۰۰۰ نسخه
چاپ اول دوره / ۱۳۹۴ • جلد دوم / ۶۲-۷۰۸۱-۹۶۴-۹۷۸ • شابک دوره: ۳-۶۰-۷۰۸۱-۹۶۴-۹۷۸

مجوز نشر از وزارت اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران شماره ۱۱۶۸۳۱۲ به تاریخ ۱۳۹۱/۰۴/۲۴

کتاب خورشید: تهران، ۱۳۹۶، ۱۳۳ صفحه، سف‌آباد، خیابان سیزدهم، پلاک ۵۲، واحد ۱

تلفن: ۸۸۷۲۱۰۰۱ • فکس: ۸۸۷۲۱۰۹۹

www.ketab-e-khorshid.com • info@ketab-e-khorshid.com

با همکاری: انتشارات فرهنگ آگاه میرداسhti

www.fm-mirdashti.com

info@fmirdashti.com

کلیه حقوق این اثر متعلق به انتشارات کتاب خورشید است و هرگونه استفاده بازرگانی، ضبط و تکثیر تمامی یا بخشی از آن بدون اجازه کتبی ناشر ممنوع است.

سرشناسه	طیب، منوچهر، ۱۳۱۶ -	موضوع	برنامه‌های ایرانی - قرن ۱۴
عنوان و نام پدیدآور	سفر در ایران (۲) / همراه باد در دل تنهایی کویر / منوچهر طیب	موضوع	هنر ادبی - تاریخ
	عکس: اسعد نقشبندی، منوچهر طیب، علی نیک‌رفتار؛ سرور استار: زهرا تعمیدی.	موضوع	ایران - تاریخ
مشخصات نشر	تهران: کتاب خورشید، ۱۳۹۳.	موضوع	ایران - سیر و سیاحت - قرن ۱۴
مشخصات ظاهری	۱۸۰ صفحه: مصور (رنگی)؛ نقشه، عکس، ۲۱/۵ × ۱۹ سانتی‌متر.	موضوع	ایران - سیر و سیاحت - قرن ۱۴
فروست	سفر در ایران؛ جلد ۲.	شناسه افزوده	کوبیرها - ایران - سیر و سیاحت
شابک	(ج ۲): ۶۲-۷۰۸۱-۹۶۴-۹۷۸	شناسه افزوده	نقشبندی، اسعد، عکاس.
	(دوره): ۶۲-۷۰۸۱-۹۶۴-۹۷۸	شناسه افزوده	نیک‌رفتار، علی، عکاس.
وضعیت فهرست‌نویسی	فیبیا.	شناسه افزوده	تعمیدی، زهرا، سرور استار.
یادداشت	نمایه.	شناسه افزوده	سفر در ایران؛ جلد ۲.
		رده‌بندی کنگره	۱۳۹۳: ج ۲، ۷۰۸۱/ط ۹۵۵/۰۸۴۴۰۴۲
		رده‌بندی دیویی	۹۵۵/۰۸۴۴۰۴۲
		شماره کتاب‌شناسی ملی	۳۵۲۶۹۰۷

یادداشت ناشر

شکل‌گیری مجموعه سفر در ایران با دست‌نوشته‌های منوچهر طیب، مستندساز برجسته ایرانی، از چهارده سال پیش آغاز شد و با پشتوانه پنجاه سال سفر و پژوهش، در قالب چهار کتاب به سرانجام رسید. در نگارش این چهار کتاب، قلم به پونز زرین فیلم‌برداری، به خلق تصاویر پرداخته است و تلاش ما هم بر این بود تا در ویرایش متن فارسی و همچنین ترجمه به زبان انگلیسی این ویژگی نثر حفظ شود. این مجموعه با عنوان‌های: ۱- دریای پارس ۲- همراه باد در دل تنهایی کویر ۳- زاگرس گاهواره تمدنی کهن ۴- البرز زادگاه فرهنگی به قدمت تاریخ، انتشار یافته و دسترس آن مرزهای جغرافیای فرهنگی ایران از پیش از تاریخ تا به امروز است. همراه باد در دل تنهایی کویر دومین اثر این مجموعه است که از ورای روایت‌هایی شیرین و مستند، با عکس‌هایی زیبا و گویا، و نقشه راه، چشم‌انداز تازه‌ای می‌گشاید به تاریخ، طبیعت، آداب و رسوم و فرهنگ مردم این سرزمین. اکنون امیدوار هستیم که چاپ و انتشار این کتاب‌ها به زبان فارسی و همچنین انتشار هر چهار کتاب به زبان انگلیسی همراه با نسخه‌ای از فیلم مستند هر کتاب، آن اتفاقی باشد که آقای طیب و گروه سکاران کتاب خورشید انتظارش را داشتند. مجموعه سفر در ایران تقدیم می‌شود به فرزندان ایران.

تقدیم به جامعهٔ مستندسازان ایران ۹

سفر اول

- ۱- رؤیای کویر (از ری به سوی ورامین) ۱۳
- ۲- تعبیر خواب (نائین، زواره، عَشین، انارک) ۱۸
- ۳- ریگ جن (چوپانا) ۲۵
- ۴- بهشت موعود و کشتی (جندق) ۳۰
- ۵- شهر آفتاب (خور) ۳۴
- ۶- کویر دُم‌دار (محمداباد، وره‌گز) ۳۶
- ۷- کویر طبقه (خلوان) ۴۰
- ۸- سنگ آیوخشست (به سوی ایران) ۴۷
- ۹- آتش تخت‌نشین (یزد) ۵۰
- ۱۰- پیر سبز چک‌چک (از یزد به سوی بافق) ۵۶
- ۱۱- گنج (بُلوک بافق) ۵۹
- ۱۲- رنج (تهران) ۶۱

سفر دوم

- ۱- حمام داغ (کرمان) ۶۳
- ۲- انتقام (بم) ۶۸
- ۳- بازی نور (ماهان) ۷۷
- ۴- دنیای انزوا (شهداد) ۸۰
- ۵- باد کوه (کویر بهاباد) ۸۵
- ۶- خواجهٔ تاجدار و عدم صدور مجوز (مشهد) ۸۹
- ۷- قاچاق تریاک (تشتیفان) ۹۳
- ۸- دیدار یار (مَرینان) ۹۵
- ۹- استراحت کامل (تهران) ۹۹

سفر سوم

- ۱- راه سنگ‌فرش (ورامین، گرمسار) ۱۰۱
- ۲- فلات ایران زیر آب ۱۰۵
- ۳- کمندان و لسان عرب (قم) ۱۰۸
- ۴- دریاچه نمک (مرنجاب) ۱۱۲
- ۵- عروس شهرها و مرگ امیر (کاشان) ۱۱۶
- ۶- خاک سرخ (ایبانه) ۱۲۱
- ۷- ربابه‌خانم (نائین) ۱۲۳
- ۸- باران، دشمن آدم و حیوان (تروند، سمنان) ۱۲۹
- ۹- سکه‌های طلا و دستخط رئیس (قدرت‌آباد، دواغ‌آباد) ۱۳۲
- ۱۰- جهاننا چه بدمهر و بدخو جهانی (سبزوار) ۱۳۷
- ۱۱- سنگ رو یخ (مشهد) ۱۴۱
- ۱۲- آخرین مسیر (از تربت حیدریه به سوی گناباد) ۱۴۳
- ۱۳- در راه ده‌سلم ۱۴۵
- ۱۴- آهنگ بلوچستان ۱۴۹
- ۱۵- سرآپی‌ترین: حمام دامادی ۱۵۵
- ۱۶- عروس بلوچ ۱۵۸
- ۱۷- با یاد دوست ۱۶۰

آخرین یادداشت ۱۶۴

فهرست منابع ۱۶۷

فهرست نام‌های ۱۶۹

فهرست نام اشخاص ۱۷۵

فهرست تصویرها ۱۷۷

تقدیم به جامعهٔ مستندسازان ایران

طی سسی چهل سال گذشته که برای تهیهٔ انواع فیلم‌های مستند یا تنظیم برنامه‌های فرهنگی و علمی در خاک ایران سفر می‌کردم، بارها و بارها اتفاق افتاد که راه من یا از حاشیهٔ کویر یا از میازان من می‌انگشت و من هر بار حیران می‌ماندم که این چه سرزمینی است؟

البته برای ایرانی کویر جایی بوده و هست نه بودن ایران رایش آب و نانی ندارد. پس چرا بدانجا راه گم کند؟ آن وقت‌ها اگر در کویر یک نفر غیر کویری را می‌دید، یا کارمند دولت بود که به اجبار به آنجا فرستاده شده بود، یا معلم و پزشکی که شرف و انسانیتش به او حکم می‌کرد به فرزندان محروم کویر درسی بیاموزد یا دردشان را دوا کند. اگر کسی در آن حوالی بیشتر پرسه می‌زدی و کنجکاو می‌کردی، حتماً سر و کلهٔ کسی پیدا می‌شد که می‌خواست بداند تو چه کاره‌ای، از کجا آمده‌ای، و در آنجا چه کاری داری؟ منهای بعضی‌ها که واقعاً معتقد بودند تو گنجی در میان دنیایی از خاک رس و نمک نشان کرده‌ای و سهمشان را هم طلب می‌کنی! هر حال نمی‌دانم چه شد که من یکباره مجذوب این کویر شدم. انسان برای عشق یا هزار و یک دلیل می‌آورد یا هیچ، و این یکی از آرزوهای من شد که سر از معمای این وادی انزوا درآورم. از همان ابتدای آشنایی با کویر، یعنی جایی که وسعتش یک‌سوم خاک این کشور و به قول سرپرسی سایکس^۱ «قلب مردهٔ خاک ایران» است، مطالعات پراکنده‌ای را در زمینهٔ معماری، شهر و شهرسازی، نحوهٔ زندگی، کسب و کار و کشاورزی و آثار تاریخی این سرزمین همچون آثار ماقبل تاریخ سیلک و حصار و نقاط دیگر آغاز کردم، و با ادبیات موجود از قبیل سفرنامه‌های ناصر خسرو، ابن حوقل، مارکوپولو، حمدالله، وافی، عظاملک جوینی، جوزفا باربارو^۲ و دیگران آشنا شدم که در مستندسازی‌های من یا تدریس در دانشکده‌ها بسیار به درد می‌خورد.

اما مطالعات جدی من دربارهٔ کویر از آنجایی شروع شد که من با آثار اشخاصی چون سون هدین^۳ سوئدی، غانک^۴ روسی و به‌خصوص دکتر آلفونس گابریل^۵ اتریشی آشنا شدم که وجب به وجب خاک کویر را درنور دیده بودند. این کتاب‌ها اطلاعات بسیار وسیعی دربارهٔ کویر دارند و بیش از همه آشنایی با آثار زیبا و فراموش‌نشدنی دکتر گابریل مرا مجذوب کویر کرد که توفیق مطالعهٔ آنها را در کتابخانهٔ ملی شهر وین به دست آوردم، که دو سه سالی طول کشید.

1. Sir Percy Sykes

2. Marco Polo

3. Giosofat Barbaro

4. Sven Hedin

5. Nikolai Khanikov

6. Alfons Gabriel

خلاصه بگویم، این آثار چنان در من مؤثر افتاد که در یک شب سرد زمستانی که در وین نیم متر برف روی زمین نشسته بود و نور زرد چراغ‌های پارک مجاور از دور سوسو می‌زد، تصمیم نهایی خود را گرفتم تا پا جای پای بزرگان کویرشناس بگذارم و با اطلاعاتی که کسب کرده بودم به نقاط دیدنی و دورافتاده و گاه وهمناک کویر سر بکشم، که البته این اول ماجرا بود.

فروردین همان سال، یعنی سال ۱۳۶۸، خانواده را ترک کردم و راهی ایران شدم تا شصت سال بعد از گابریل، اگر توفیق یابم، راه‌های ناشناخته دیگری را در کویرهای پهناور ایران طی کنم. یا رسیدن به تهران، دوستان را ترغیب به سفر کردم که چند تایی از آنان همراه من شدند. این سفرها هشت نه سالی به طول انجامید و این برنامه من شد که همه‌ساله چند ماهی به ایران بیایم و راهی کویر شوم. گفته گابریل در مورد من کاملاً مصداق پیدا کرده بود: او در جایی می‌نویسد: «کویر، کسی را که یک بار افسونش شده باشد، دیگر رها نخواهد کرد.»

طرح تهیه فیلم‌هایی از کویر، سال در کن‌دهن من لانه کرده بود و من به دنبال فرصتی می‌گشتم تا مگر یکی دوتا از آنها را بسازم. طرح فیلم و آلبومی پر از عکس‌های کویر، چند سال در دست و پا می‌رفت، اما راه به جایی نبرد و در بؤته اجمال افتاد تا اینکه این میوه بالاخره رسید و از درخت بخت به نایب افتاد. نه در بنیاد فارابی، که در دفتر تولید شبکه یک صدا و سیما، دو تن از مدیران وقت که حسن نیتی داشتند و هدفشان ارائه کاری جدی در زمینه فیلم‌سازی بود، با تهیه این فیلم در تلویزیون موافقت کرده بودند. من طرح جامع فیلم را دو سه ماهه، در طول ماه‌های سرد وین و به یاد گرمای کویر تهیه کردم و به تهران فرستادم و قرار شروع کار برای ماه اردیبهشت ۱۳۷۶ گذاشته شد. با آمدن من به تهران، حسین یزدانی (مدیر فیلم‌برداری) و من، دسترسی به صحنه‌های مورد نیاز را برقرار کردیم. از روی نقشه، مسیرها را بررسی کرده، بعضی از عکس‌ها و اسلایدها را دیدیم. من مرتب مشکلات کار و مشکلات سفر را به او گوشزد می‌کردم تا به قول معروف، نسجیده «بله» نگوید و او که به نظر می‌آمد عزم را جزم کرده و پیه دوری از خانواده را برای مدتی به تنهایی دیده، حتی در بعضی موارد آماده‌تر از من به نظر می‌آمد. خلاصه پس از چند نشست، یزدانی حاضر شد، آستین بالا زد و گروهی فراهم آورد که به بردن این کار بخورد.

این کار واقعاً به گروهی نیاز داشت که علاوه بر تخصص و کارایی، مرد میدان و اهل سحر باشد و آن هم اهل سفر در کویر؛ جایی که گاه گرمای پنجاه درجه سانتی‌گراد بالای صفر و خشکی هوا بیداد می‌کند؛ جایی که اگر گرم شوی، دلت زار است؛ جایی که از دست مار و مور در امان نیستی؛ جایی که ساعت یازده شب در شهادت‌ش چهل درجه گرما دارد، جایی که بدن در پس‌انداز داغ می‌شود که گوشت دستت به آن می‌چسبد؛ جایی که اگر باران ببارد، ظرف نیم ساعت زمین اطراف بدل به خمیری می‌شود چسبناک که حرکت در آن مقدور نیست؛ جایی که گاه توفان شن خودت و دوربین و سه‌پایه‌ات را یکجا از زمین می‌کند و خلاصه جایی که مرد میدان می‌خواهد. پس از یک سفر بازبینی دوهفته‌ای به اتفاق مدیر تهیه و دستیار کارگردان به دور کویر، بالاخره گروه، یک‌دل و یک‌زبان دل به دریا زد، وسایل فیلم‌برداری و حرکت فراهم شد و ما به راه افتادیم.

پهنای ابدیت، دریای موج ریگ و باد.
دریای ریگ از ریگ این سرزمین، از جنوب تهران تا شمال کرمان.
دریای ریگ، نذر آن، کاشان، عروس شهرهای جهان.
دریای ریگ، در آن، زواره، نگین ظرائف.
دریایی، جزیره آن، شور، سبز از نخل و طلا از آفتاب.
دریایی، جزیره آن، فین، سبز از سروها و آبی، قوار، بی، بچول، که هنوز هیبت آن توطنه را در خواب می‌بیند،
در پشت دری فروخورده و فروبرنده؛ حمامی از خون؛ خون امیر؛ پیر، چون تعزیت اسطوره‌ها، در دل تکیه‌ها، در دل کوچه‌ها،
در دل تنهای خویر.
با مردمی صبور، که از آن می‌گذرند تا تشنگی کویر را در زلال، آینه‌ها، تودرتوی مقابر شهیدان خود سیراب کنند.
و طیب از این همه گذشته
همراه باد؛ همپای ناصر خسرو، مارکوپولو، پیر لوتی، حمدالله مستوفی، کلاویخو، ابن حوقل ...
و به امروز رسیده، به اکنونی افسانه و واقعیت ...
افسانه همه رنج‌های ما؛ واقعیت همه فرهنگ ما.
نگه‌داشته به دست کویر، از دست‌رفته از نادانستگی ...
و طیب از این نیز گذشته،
چون ریگ روان، خشک و مهربان،
چون برق آب قنات،
لحظه‌ای و دیگر خیالی.